

Izlagaje sa znanstvenoga skupa
UDK 321.74.076.12(497.1) + 330.342.15(497.1)

Kritička analiza i Dugoročni program nisu alternativni i međusobno suprotstavljeni programi razvoja jugoslavenskog društva

Zdravko Tomac

Fakultet političkih nauka, Zagreb

Već duže vrijeme u nas se organizirano, uporno i vrlo bučno propagiraju mišljenja koja pokušavaju suprotstavljati koncepciju Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije i Kritičku analizu funkcioniranja političkog sistema, tvrdeći da se radi o dva alternativna programa s posve različitim konceptom rješavanja krize.

Takva mišljenja naslanjaju se na višegodišnje i brojne kritike Ustavnog sistema iz 1974. godine, a mogu se ilustrirati brojnim citatima ne samo iz štampe i publicistike nego i izjavama poznatih znanstvenih radnika i istaknutih političara, pa i odgovarajućim stavovima nekih organa i organizacija kao i diskusijama na nizu foruma pojedinih društveno-političkih organizacija. Kao ilustraciju navodim dva citata, jedan iz »Borbe«, glasila Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, i drugi iz vrlo utjecajnog političkog tjednika NIN-a. U »Borbi« od 7. 10. 1985, bez ikakva komentara u tom broju ili kasnije, navodi se sljedeći stav jednog poznatog znanstvenog radnika: »Trebalo bi napustiti kompletno naš institucionalni sistem ustanovljen Ustavom i ZUR-om. Manje promjene bile bi kratkog daha, manje više ilegalne. Naš institucionalni sistem je prepreka promjenama, u svom ishodištu omogućio je tihu kontrarevoluciju, jer je blokirao ekspanziju stvaralačkog potencijala.« U NIN-u od 21. 10. 1985, također bez komentara, piše: »Zakon o udruženom radu je na ključnom pitanju položaja Partije i konceptu našega društva otišao u suprotnom smeru od Programa SKJ, dao je mogućnost takve interpretacije Ustava, dakako onda i njegove realizacije, koji je smer kretanja jugoslavenskog društva okrenuo sasvim suprotno od vrednosne orijentacije sadržane u Programu partije iz 1958. godine.«

Ovi citati nisu ni najkarakterističniji ni najoštrij i vrlo organiziranom i kontinuiranom stvaranju atmosfere uvjerenja da su Ustav i ZUR izazvali krizu, odnosno da bez napuštanja koncepcije Ustava i ZUR-a nema mogućnosti za provođenje Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije. U raznim varijantama, koje se stalno ponavljaju i obnavljaju, tvrdi se da su Ustav i ZUR krivi za dezintegraciju i razbijanje jugoslavenskog jedinstva i zajedništva, da su odstupili i od Programa SKJ i od AVNOJ-a. Za sve vrijeme izrade Kritičke analize na različite su se načine pokušavali nametnuti stavovi kako su potrebne promjene sistema utvrđenog Ustavom i ZUR-om, a ne promjene u sistemu koje će omogućiti potpunije ostvarivanje Ustava i ZUR-a.

Kako je Kritička analiza vrlo dokumentirano dokazala da uzroci krize ne proizlaze iz koncepcije Ustava i ZUR-a, nego da su posljedica zadržavanja i

reproduciranja starog etatiškog sistema društvene reprodukcije suprotnog koncepciji Ustava, svi oni koji su smatrali i koji i dalje smatraju da se Dugoročni program ekonomske stabilizacije ne može provesti bez napuštanja ustavne koncepcije, odnosno koji su pokušali Dugoročni program predstaviti kao novi program razvoja jugoslavenskog društva, kao novu strategiju suprotstavljenu Ustavu i ZUR-u, pokušavaju sada i samu Kritičku analizu suprotstaviti Dugoročnom programu.

U biti i stavovi koje je ovdje izložio kolega Marijan Korošić »da kritička analiza ne polazi od Dugoročnog programa već od institucionalnog sistema stvorenog sredinom sedamdesetih godina i na toj osnovi stidljivo, s vrlo malim mijenjanjem institucija, mehanizama te odnosa vlasti i moći, 'prilagođava' politički sistem«, te da su »u mnogim pojedinostima, posebno onima koje se odnose na privredni sistem i privredivanje, dva dokumenta u suprotnosti«, te da »Kritička analiza, ako se u javnoj raspravi ne raščiste razlike u priložima ekonomskim pitanjima, ne nudi izlaz iz krize, već brani postojeći sistem«, nalaze se, bez obzira na namjere kolege Korošića, u istom idejnom okviru.

Kritička analiza ne brani status quo, ne brani postojeći sistem u praksi, nego upravo obrnuto, ona zahtijeva i predlaže »radikalne promjene u praksi funkcionisanja političkog sistema«. Međutim, Kritička analiza vrlo precizno utvrđuje za kakve je promjene, ona je jasna u strategiji. Ona dokumentirano potvrđuje »da nema razloga za promene u osnovnim načelima i temeljnim odredbama Ustava SFRJ o političkom sistemu, niti u njegovoj opštoj razvojnoj orijentaciji«, nego da »promene predložene u ovoj Kritičkoj analizi imaju za cilj otklanjanje uočenih slabosti, deformacija i problema u funkcionisanju političkog sistema i njegovu daljnju dogradnju na liniji ostvarivanja strateških opredeljenja društva i razvoja na osnovama utvrđenim Ustavom SFRJ i dokumentima kongresa SKJ«.

Postavlja se s pravom pitanje da li je takva orijentacija Kritičke analize u skladu s Dugoročnim programom ekonomske stabilizacije.

Uspoređivanjem završnog dokumenta Kritičke analize i Polaznih osnova Dugoročnog programa i Završnog dokumenta Dugoročnog programa moguće je dokumentirano i precizno utvrditi da li su stvarno u koncepciji i strategiji i jedan i drugi program na istoj liniji, ili se radi o različitim, međusobno suprotstavljenim programima. Ovdje je potrebno istaknuti da je bitno utvrditi da li je riječ o istoj strategiji, a ne da li u pojedinim rješenjima i prijedlozima postoje razlike. Jer, ako je riječ o istoj strategiji, onda neće biti teško u daljnjem radu na promjenama u sistemu uskladiti uočene razlike. I obrnuto, ako je riječ o različitim strategijama, onda ne samo da nije moguće otkloniti razlike nego nije moguće ni izići iz stanja blokade u primjeni Dugoročnog programa.

I još jedna napomena. Potrebno je uspoređivati politički usvojene dokumente i kada je riječ o Dugoročnom programu i o Kritičkoj analizi, jer u separatima i Dugoročnog programa i Kritičke analize ima niz prijedloga i stavova koji su međusobno proturiječni i koji nisu u skladu s usvojenim dokumentima.

1. Dugoročni program ekonomske stabilizacije i Kritička analiza funkcioniranja političkog sistema ne samo da nisu nego ne mogu ni biti dva različita suprotstavljena programa razvoja jugoslavenskog društva. I jedan i drugi dokument rađeni su kao skup mjera koje treba poduzimati da bi se ostvario pro-

gram razvoja jugoslavenskog društva na osnovama Ustava iz 1974. godine, što vrlo precizno piše u oba dokumenta.

U »Polaznim osnovama dugoročnog programa ekonomske stabilizacije« koje su usvojila oba vijeća Skupštine SFRJ, a i XII kongres SKJ jer je u posebnoj rezoluciji potvrdio »osnovni kurs pozitivnih promena na ostvarivanju ekonomske stabilizacije sadržan u Polaznim osnovama dugoročnog programa ekonomske stabilizacije«, vrlo se jasno utvrđuje da Dugoročni program nije nova strategija, niti je novi program razvoja jugoslavenskog društva, nego da je skup vrlo značajnih promjena koje trebaju osigurati ostvarivanje Ustava i ZUR-a, kao i utvrđene strategije razvoja jugoslavenskog društva u Programu SKJ i odlukama i dokumentima Kongresa SKJ. Između ostalog, u Polaznim se osnovama kaže: »Prilikom izrade Polaznih osnova polazilo se od uvjerenja da naše društvo *poseduje dugoročnu strategiju razvoja socijalističkih samoupravnih društvenih odnosa, koja je sadržana u Programu SKJ, Ustavu SFRJ, ZUR-u i u rezolucijama X i XI kongresa SKJ.* U tom pogledu imamo određene prednosti u odnosu na društva koja tek traže i treba da traseraju svoj put i strategiju društvenog razvoja. S tog gledišta u predloženim dokumentima nema novih kardinalnih opredeljenja koja nisu sadržana u pomenutim dokumentima.«

Dakle, oni koji smatraju da treba mijenjati strategiju razvoja jugoslavenskog društva ne mogu se pozivati na Dugoročni program ekonomske stabilizacije kao novi program i strategiju suprotstavljenu Ustavu iz 1974. godine i ZUR-u.

Jer u Polaznim osnovama dugoročnog programa ne samo da se vrlo jasno ističe da je njegovo zadatka da predloži promjene koje će osigurati ostvarivanje Ustava i ZUR-a nego se i vrlo konkretno utvrđuje bit svih predloženih promjena, te se između ostalog kaže: »Bit svih promena koje bi proizašle iz dugoročnog programa stabilizacije, kako materijalnog, tako i društvenog karaktera, jeste da moraju biti usmerene na *stvaranje uslova da radnik, i kao pojedinac i kao udruženi radnik, zauzme ono mesto u društvu koje mu po Ustavu pripada, da ovlada uslovima i rezultatima rada, celinom dohotka i svim odnosima u društvenoj reprodukciji i u društvu da bi se na tim osnovama razvijao kao slobodna stvaralačka ličnost.*« (Dokumenti komisije Saveznih društvenih saveta za probleme ekonomske stabilizacije, Centar za radničko samoupravljanje, Beograd, str. 10).

I u završnom dokumentu ekonomske stabilizacije vrlo se jasno potvrđuje da su sve mjere koje se predlažu u funkciji ostvarivanja Ustava i ZUR-a, a ne njihovog napuštanja, kako to neki pokušavaju tumačiti. Između ostalog se kaže: »*Izgledi za uspeh ovog Programa se nalaze pre svega u trajnom opredeljenju radničke klase i radnih ljudi za dosledan razvoj samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa datih u Ustavu, Zakonu o udruženom radu i programskim dokumentima SKJ i u tome što on izražava njihove trajne interese.*« (str. 283).

Dugoročni program vrlo je precizan i u utvrđivanju strategije izlaska iz krize, te između ostalog kaže: »*Samoupravna integracija društvenog rada i stvaranja uslova da do punog izražaja dode Ustavom utvrđeni položaj i samoupravna uloga i odgovornost proizvođača bitan je preduslov za izlazak iz svih oblika autarhije, regionalnih začaurenosti i organizacije.*« (str. 284).

Iste polazne osnove i ista strategija izlaska iz krize utvrđuju se i u Kritičkoj analizi funkcioniranja političkog sistema. Kritička analiza, kao i Dugo-

ročni program ekonomske stabilizacije, utvrđuje: »osnovni pravac promena u funkcioniranju političkog sistema je u stvaranju uslova za ostvarivanje samoupravnih proizvodnih odnosa i odlučujuće uloge radničke klase u društvenoj reprodukciji. Zato je bitna dalja izgradnja i uspješno funkcioniranje na Ustavu zasnovanog sistema društvene reprodukcije u kome će radnici odlučivati o uslovima, sredstvima i rezultatima rada, i celinom političkog sistema osiguravati ostvarivanje svojih zajedničkih i opštih društvenih interesa« (str. 47), kako bi se osiguralo »ostvarivanje trajnih vrednosti socijalističkog samoupravljanja, vlasti radničke klase, delegatskog sistema odlučivanja, federativnog uređenja, ravnopravnosti naroda i narodnosti, radnih ljudi i građana — utvrđenih osnovnim načelima Ustava SFRJ« (str. 47).

Iz navedenog proizlazi zaključak da *jugoslavensko društvo nema alternativne programe Ustavu, odnosno da su svi pokušaji suprotstavljanja Dugoročnog programa Ustavu i ZUR-u neosnovani i suprotni činjenicama, odnosno da su proizvoljne i netočne sve ocjene koje tretiraju bilo Dugoročni program bilo Kritičku analizu kao programe alternativne Ustavu.*

I jedan i drugi dokument utvrđuju i predlažu promjene u ekonomskom i političkom sistemu kako bi se stvarali uvjeti za realizaciju utvrđene strategije razvoja Ustavom iz 1974. godine, utvrđujući i značajne promjene ustavnih odredbi, ali sa ciljem ostvarivanja temeljnih opredjeljenja ustavnog sistema, a ne njihovog napuštanja.

2. *Između Kritičke analize i Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije ne samo da nema razlika u koncepciji, nego postoji velika konzistentnost iste polazne osnove, isti uzroci stanja, a prijedlozi su komplementarni u okviru iste strategije, s nekim različitim naglascima i formulacijama koji proizlaze iz različitog karaktera materijala.*

Dugoročni program ekonomske stabilizacije u svom zaključnom dokumentu ponovo ističe da su u Programu SKJ, Ustavu SFRJ i ZUR-u sadržana osnovna opredjeljenja i okviri za stvaralačku primjenu i dalji razvoj, te u tom cilju precizira: »Na osnovu tih opredjeljenja osnovni subjekt je radnik u udruženom radu s pravom rada društvenim sredstvima i s pravom na plodove svoga rada u vidu ostvarenog dohotka. Od njegovog položaja i njegove motivacije i odgovornosti za postignute rezultate i stepena njegove integrisanosti u sistem slobodnog udruženog rada zavisi razvoj samoupravljanja, ekonomski i ukupni društveni razvoj. Osnovna organizacija udruženog rada je osnovni oblik organizovanja radnika u udruženom radu u kojoj oni ovladavaju osnovnim tokovima društvene reprodukcije i ostvaruju kontrolu nad njima, upravljaju društvenim sredstvima za proizvodnju i rade, stižu, raspoređuju ostvareni dohodak, u skladu sa samoupravno utvrđenim kriterijumima i merilima i društvenim planovima i udružuju se u radne organizacije i povezuju se preko raznih oblika interesnog organizovanja « (str. 286—287).

Polazeći od istih ciljeva i ocjena, Kritička analiza utvrđuje da su uzroci ekonomske krize u sistemu društvene reprodukcije koji se nastavio razvijati na starim etatičkim i grupnovlasničkim osnovama, te predlaže i inicira prije svega promjene u nizu institucija političkog sistema kojima treba otkloniti bitne uzroke koja su omogućili da se i ekonomski i politički sistem, kako normativno tako još više u praksi, razvijaju neovisno, a često i suprotno osnovnim Ustavnim opredjeljenjima.

Time i Kritička analiza utvrđuje istu ocjenu i polazi od istih uzroka ekonomske krize, utvrđenih u zaključnom dokumentu Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije: »ona [ekonomska kriza] posljedica je uzroka, koji su sagledani u Polaznim osnovama, a, pre svega, neostvarivanja Ustavom utvrđenog društveno-ekonomskog položaja radnika u udruženom radu« (str. 281).

Dakle, jasno je da su polazna osnova i strategija Dugoročnog programa i Kritičke analize identične. I jedan i drugi dokument predlažu radikalne promjene ne samo u praksi ostvarivanja ekonomskog i političkog sistema nego i u nizu normativnih rješenja, uključujući i značajne promjene ZUR-a i niza odredbi Ustava, ali u okviru strategije i temeljnih opredjeljenja Ustava iz 1974. godine i ZUR-a.

Stoga se kritike koje traže novu strategiju, novi sistem, odnosno promjenu sistema, koje traže napuštanje bitnih ustavnih opredjeljenja ne mogu pozivati na Dugoročni program ekonomske stabilizacije, a još manje ga suprotstavljati kao neki alternativni program Ustavu. A u funkciji takvih namjera jesu mnoge paušalne i neutemeljene tvrdnje, koje se ni sa čime ne dokazuju, kako je navodno Kritička analiza u suprotnosti s Dugoročnim programom ekonomske stabilizacije. To ne znači da sva pojedinačna rješenja i organizacijski oblici moraju biti na isti način izrečeni i formulirani u oba dokumenta. To nije moguće jer Dugoročni se program bavi analizom krize prije svega s aspekta funkcioniranja ekonomskog sistema, a Kritička analiza s aspekta političkog sistema. Zato ta dva dokumenta treba uzimati kao cjelinu i na osnovi njih pokretati i predlagati sve nužne promjene. Umjesto besplodnih i načelnih rasprava, potrebno je u svim sredinama mijenjati postojeće stanje, konkretizirati i dalje razraditi pojedine načelne prijedloge, a ne stalno vraćati rasprave na početak.

Da zaključimo: i Dugoročni program ekonomske stabilizacije i Kritička analiza traže radikalne promjene u ekonomskom i političkom sistemu, ali ne sa ciljem napuštanja strategije razvoja sistema na osnovi Ustava iz 1974. godine. I jedan i drugi dokument identično utvrđuju da smo u krizi zbog toga što smo izgradili ekonomski i politički sistem po mnogočemu u neskladu sa strategijom Ustava te u tom smislu ne samo da traže radikalne promjene nego i vrlo precizno utvrđuju kakve promjene.

Na taj način i jedan i drugi dokument braneći strategiju razvoja sistema utvrđenu Ustavom traže da se mijenja sve ono ne samo u praksi nego i u normama što je odstupilo od te strategije.